

οὐσιαστικοῦ). Σελ. 28 (II, 26, 27): ἴσως θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξετασθῆ σοβαρώτερον ἢ ὑπὸ τοῦ Ruhnken προσπάθεια ἀποκαταστάσεως τοῦ ἐφθαρμένου χωρίου. Σελ. 29 (II, 26, 3): ὑπάρχει ἡ γραφή *i p s a m* (:P), ἐνῶ ὁ Watt δέχεται *i p s a'* ἢ ἀποδοχὴ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης γραφῆς σημαίνει καὶ ἔξαρσιν τῆς ἐννοίας τοῦ ὑποκειμένου (:γραφή *i p s a*) ἢ ἔξαρσιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἀντικειμένου (:γραφή *i p s a m*).

Σελ. 29 (II, 27, 5): (*dux*) *S a m n i t i u m'* δὲν μνημονεύεται ἄλλη γραφή εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα. Εἰς τὴν κλασσικὴν Λατινικὴν ἔχομεν *S a m n i t i u m*, ἐνῶ μεταγενεστέρως καὶ (:κυρίως) *S a m n i t u m* [πρβλ. καὶ τὴν γραφὴν *S a m n i t u m* εἰς τὸν σύγχρονον τοῦ Βελληίου Βαλέριον Μάξιμον (IV, 3, 5) κατὰ τὰς ἐκδόσεις C. L. Panckoucke, Paris]. Ὅθεν, δυνατὴ καὶ ἡ γραφή *S a m n i t u m* εἰς τὸ προκείμενον χωρίον τοῦ Βελληίου. Σελ. 36 (II, 38, 22): τὴν γραφὴν δὲν δέχεται ὁ Herel (1791), ἐνῶ ἀπαντᾶται καὶ *H i s p a n i a s* (:PA). Ἐφ' ὅσον εἰς τὸ ἔργον τοῦ Βελληίου ἐκτὸς τῶν ἐνικῶν τύπων γίνεται χρῆσις καὶ τῶν πληθυντικῶν τύπων, καὶ δεδομένου ὅτι ἔνεκα τῆς διαιρέσεως τῆς Ἰσπανίας εἰς τὴν ἐντεῦθεν καὶ τὴν ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου Ἰσπανίαν ἐχρησιμοποιοῦντο συχνάκις οἱ πληθυντικοὶ τύποι πρὸς δῆλωσιν τῆς ἐπαρχίας ταύτης εἰς τὸ σύνολόν της, πρέπει νὰ ληφθῆ σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν ἡ γραφή *H i s p a n i a s*.

Σελ. 49 (II, 59, 2): πιθανωτέρα ἴσως εἶναι ἡ προτεινομένη γραφή *o r d i n e m a c r a t i o n e m* (:Muncker εἰς ἐκδοσιν Heinsius 1678) πρβλ. *o r d i n a t i o n e m* (:PA), *o r d i n e r a t i o n e m* (:Heinsius). Σελ. 52 (II, 65, 1): ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν αἱ προτεινόμεναι γραφαὶ προσθῆκαι <*i g i*>*t u r* (:Rhenanus) καὶ *t u <m i g i t u> r* (:Halm 1836). Σελ. 65 (II, 90, 19): εὐφυῆς εἶναι ἡ προσθήκη <*t e r r a*> τοῦ Watt. Σελ. 74 (II, 109, 5): ἐπειδὴ αἱ λειτουργίαι τῆς *i s, e a, i d* εἶναι κυρίως ἡ «ἐπανάληψις» ἢ ἡ «προαναγγελία» ἀναφορικῆς ἀνωθυμίας, ἐπιφυλασσόμεθα ὡς πρὸς τὴν υἰοθέτησιν ὑπὸ τοῦ ἐκδότου τῆς γραφῆς *e i u s* (P) προτιμότερα καθ' ἡμᾶς θὰ ἦτο ἡ γραφή *H u i u s* (:Heinsius).

Γενικῶς, ὡς ἀνωτέρω ἀνεγράφη, ὁ καθηγητῆς Watt προσφέρει διὰ τοῦ οἴκου Teubner μίαν ἐπιτυχή ἐκδοσιν τῆς ἱστορίας τοῦ Paterculus.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΝΙΚ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

Euripides. *Iphigenia Aulidensis*. Edidit H. C. Günther. Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana. Leipzig 1988, XXII+68, Τιμὴ 28,50 DM.

Ὅταν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος ὁ Δημήτριος Τρικλίνιος ἀνεῦρε τὸ κείμενον ἐννέα ἔργων τοῦ Εὐριπίδου, ἡ φιλολογικὴ καὶ ἡ ἐκδοτικὴ ἐπιστήμη ἠκολούθει μεθόδους ἀποκαταστάσεως τῶν κειμένων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος διαφόρους τῶν σημερινῶν. Ὁ Τρικλίνιος, διαθέτων φιλολογικὸν ὄπλισμόν ὁ ὁποῖος τοῦ ἐπέτρεπε νὰ ἔχη καλὴν γνῶσιν τῶν μέτρων τῆς ποιήσεως τῶν ἀρχαίων, ἠθέλησε νὰ ἀποκαταστήσῃ χωρία τοῦ κειμένου ἐφθαρμένα ἢ ὑποπτα, συχνάκις ὁμως αἱ ἐπεμβάσεις του εἶναι ἀμφιβόλου ὀρθότητος. Αἱ διορθώσεις του αὐταὶ ἐτέθησαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐπὶ τοῦ κειμένου τῶν ἀπογράφων, τὰ ὁποῖα ἀντεγράφησαν εἴτε ὑπὸ μαθητῶν του, εἴτε ὑπὸ ἀντιγραφῶν ἀντιγραφικοῦ τινος ἐργαστηρίου. Δὲν παρέλειπε δὲ νὰ παραθέτῃ καὶ πολυτίμους σήμερον ἐναλλακτικὰς γραφὰς προερχομένας ἐξ ἄλλων ἀντιγράφων, καθὼς καὶ ἀρχαῖα σχόλια.

Εἰς τὰ ἐννέα διασωθέντα ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Τρικλίνιου ἔργα τοῦ Εὐριπίδου συγκαταλέγεται καὶ ἡ Ἰφιγένεια ἢ ἐν Αὐλίδι. Ἡ τραγωδία αὕτη ἀπὸ τοῦ 1503

(έκδοσις Ἄλδου Μανουτίου) μέχρι σήμερον ἐγνώρισεν ὑπὲρ τὰς τριάκοντα ἐκδόσεις, ἐξητάσθη δὲ ἡ χειρόγραφος παράδοσις τῆς καὶ ἐμελετήθη τὸ κείμενον τῆς ὑπὸ πολλῶν γνωστῶν νεωτέρων φιλολόγων. Προσφάτως ἐκυκλοφορήθη καὶ νέα ἔκδοσις, ὑπὸ τοῦ H. C. Günther, εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων συγγραφέων τῆς Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana τῆς Λειψίας. Εἰς τὴν ἔκδοσιν ταύτην (editio maior cum apparatu critico) προτάσσεται κατατοπιστικὸς πρόλογος (Praefatio, σσ. V-XIII), ἀκολουθεῖ ὁ κατάλογος τῶν βιβλίων (Conspectus librorum), ἦτοι τῶν ἐκδόσεων καὶ τῶν ἐρμηνευτικῶν ὑπομνημάτων (Editiones et commentarii, σ. XIV) καὶ τῶν μελετῶν (Conspectus studiorum, σσ. XIV-XIX), καθὼς καὶ αἱ συντομογραφίαι τῶν περιοδικῶν (Notae, σσ. XIX-XX), καὶ τὰ χρησιμοποιούμενα σύμβολα (Sigla, σ. XXI). Ἀκολουθεῖ τὸ κείμενον (σσ. 1-60), ἔπονται δὲ δύο ἀποσπάσματα (Fragmenta, σ. 61) τὰ ὁποῖα δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ταυτισθοῦν μέχρι σήμερον με χωρία τοῦ κειμένου τῆς τραγωδίας, ὅπως τοῦτο ἔχει σωθῆ καὶ ἀνασυντεθῆ. Τέλος παρατίθεται μετρικὸς κατάλογος (Conspectus metrorum, σσ. 62-68).

Εἰς τὸν πρόλογον γίνεται λόγος περὶ τῶν κωδίκων καὶ συγκεκριμένως περὶ τοῦ Laurentianus 32, 2 (L), ἀντιγραφέντος ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς τοῦ Δημητρίου Τρικλίνιου, Νικολάου. Εἰς τὸ χειρόγραφον τοῦτο ὁ Δημήτριος ἐπέφερε διορθώσεις εἴτε ἐντὸς τοῦ κειμένου εἴτε ἐπὶ τῆς φῶς ἢ μεταξὺ τῶν στηλῶν καὶ τῶν στίχων. Τρεῖς τοῦλάχιστον φορές ἐπεξεργάσθη τὸ κείμενον ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς διαφορετικῆς μελάνης τὴν ὁποῖαν ἐχρησιμοποίησεν ἑκάστην φοράν: διὰ μελάνης ἀποχρώσεως μελαίνης ἐπέφερε διορθώσεις κατόπιν παραβολῆς με ἄλλα χειρόγραφα καὶ παρέθεσε εἰκασίας του (Tr¹), ἀκολούθως δὲ με κίρροχρον (Tr²) καὶ ὑπέρυθρον (Tr³) μελάνην ἔκαμε ἰδικὰς του παρεμβάσεις εἰς τὸ κείμενον καὶ προέβη εἰς τὸν χωρισμὸν τῶν διαλόγων. Πολύτιμον ἐπίσης εἶναι καὶ τὸ ἀπόγραφον τοῦ L, ἦτοι ὁ Palatinus graecus 287 τοῦ 14ου αἰῶνος (με τρεῖς διαφορετικὰς χεῖρας: P, P₁, P₂). Εἰδικὴ ἀναφορὰ γίνεται εἰς τὸν ἐρυθρογράφον Ἰωάννην Κατράρην P₁, ὁ ὁποῖος ἔθεσεν εἰς τὸν P τὰς ἐνδείξεις διαλόγου, τὰ μετρικὰ σχόλια τοῦ Τρικλινίου, προσέθεσε δὲ τὸ τέλος (στ. 1570-1629) καὶ τὴν ἀρχὴν (στ. 1-35) τῆς τραγωδίας. Ἐν συνεχείᾳ γίνεται ἰδιαίτερος λόγος διὰ τοὺς παπύρους 3ου/2ου π.Χ. καὶ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, οἱ ὁποῖοι περιέχουν ἀποσπάσματα τοῦ ἔργου καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὴν παρούσαν ἔκδοσιν (P. Leiden inv. 510, P. Köln II 67, P. Oxy. 3719). Ὁ ἐκδότης ἐξηγεῖ δι' ὀλίγων καὶ τὴν μέθοδον τὴν ὁποῖαν ἠκολούθησεν: ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν δηλοῖ εἰς τὸ ὑπόμνημα τὰ ὀρθογραφικὰ σφάλματα, παραθέτει δὲ εἰς χωριστὸν ὑποσελίδιον ὑπόμνημα (μεταξὺ τῶν testimonia καὶ τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος) τὴν κωλομετρίαν καὶ τὰ πάσης φύσεως σχόλια τοῦ Τρικλινίου. Παράλληλα ἐπισημαίνει τὴν μέχρι τοῦδε ἔλλειψιν ἐρμηνευτικοῦ ὑπομνήματος εἰς τὴν τραγωδίαν ταύτην, ἢ ὁποῖα παρουσιάζει τὴν μεγαλύτεραν ἐκδοτικὴν δυσκολίαν ἐξ ὅλων τῶν ἔργων τοῦ μεγάλου τραγικοῦ. Ἐξ ἄλλου ἐκκρεμεῖ εἰσέτι τὸ βασικὸν πρόβλημα περὶ τοῦ ἂν ἢ τραγωδία αὕτη ὑπέστη τελικὴν ἐπεξεργασίαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ τραγικοῦ ἢ ὑπὸ μεταγενεστέρων. Ἡ χειρόγραφος ὁμοῦς παράδοσις δὲν ἐπαρκεῖ διὰ νὰ ἐπιλυθῆ τὸ μέγα τοῦτο πρόβλημα ἢ ἀκόμη καὶ νὰ ἐντοπισθοῦν καθ' ὀλοκληρίαν τὰ ὑποβολιμαῖα χωρία.

Ὁ νέος ἐκδότης ἀντεμετώπισε με κριτικὸν πνεῦμα καὶ ἐπιτυχίαν τὴν ἐργασίαν τῶν προηγουμένων φιλολόγων, οἱ ὁποῖοι ἔδειξαν δικαιολογημένην δυσπιστίαν εἰς τὸ κείμενον τοῦ Τρικλινίου. Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου ὁ Günther δέχεται πολλὰς εἰκασίας, αἱ ὁποῖαι διευπλώθησαν με σκοπὸν νὰ διορθώσουν γραφὰς τοῦ L (3 σπεῦδε Porson, 68 δίδωσ' Markland, 69 ὅποι Lenting, 77 δρόμωι Markland, 125 ἔπαρεῖ Reiske, 299 οἶον Hermann), ἀποφεύγει ὁμοῦς νὰ

δεχθῆ παρακεκινδυνευμένας εἰκασίας (46 τότε] ποτὲ Barnes, 53 φόνος] φθόνος Markland). Ὁ ἴδιος ὀβελίζει στίχους (5, 1130-1133) ἢ χαρακτηρίζει ἄλλους ὡς ὑποβολιμαίους ἀλλὰ διατάζει νὰ τοὺς ὀβελίσῃ (121, 130-132, 1435-1439, 1448, sq.). Ἐνίοτε ἀκολουθεῖ ἑτέρους ἐκδότας εἰς τὸν ὀβελισμόν στίχων, ἄλλοτε δεχόμενος καθ' ὀλοκληρίαν τὴν πρότασιν τῶν (22 del. Bothe, 368 del. Hermann, 368 sq. del. Hartung, 635-637 del. Porson) καὶ ἄλλοτε ὀβελίζων στίχους τινὰς ἐξ ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἄλλοι ἔκριναν ὀβελιστέους, ὡς λ.χ. τοὺς 373-375 (370-375 del. L. Dindorf) καὶ τὸν 652 (652-655 del. W. Dindorf). Πολλάκις ὁμοῦ ἀποφεύγει νὰ ἀσπασθῆ ὀβελισμοὺς παρακεκινδυνευμένους (69 del. Klinkenberg, 93 del. Nauck, 104-114 del. Klinkenberg, 109-114 del. England, 338 del. Hennig, 359 del. Nauck). Ἐπισημαίνει χάσματα ὀφειλόμενα εἰς τὸν κώδικα L («post 261 duorum vn. spatium in L»), ἐνῶ ἄλλα εἰκάζει ὁ ἴδιος («ante 740 lac. statui») ἢ συμφωνεῖ μετ' ὑποδείξεις ἄλλων ἐκδοτῶν («post 274 lac. statuit Weil»). Μεταθέτει στίχους (1606 «huc [post 1608] traieci») καὶ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τοὺς μεταθέσεις προταθείσας ὑπὸ ἄλλων φιλολόγων, ἄλλοτε ἀσπαζόμενος αὐτὰς (633 sq. «huc [post 630] traiecit Porson», 662-664 «huc [post 652] traiecit Jackson»), καὶ ἄλλοτε μὴ ἀποδεχόμενος τὴν ὀρθότητα αὐτῶν (365 «post 362 traiecit Monk»). Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ testimonia, ἄλλοτε δέχεται γραφὰς ἐξ αὐτῶν προερχομένας (29 πᾶσι σ'] πᾶσιν σ' Πλουτ. Ἡθ. 33e, 103b) καὶ ἄλλοτε ὄχι (73 στολῆι] στολῆν Κλήμης Ἁλ. Παιδ. III 2.13.1). Τέλος προβαίνει καὶ εἰς ἰδικὰς τοῦ διορθώσεως-εἰκασίας, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλας εἰσάγει εἰς τὸ κείμενον (1065 γεννάσεις] γεννᾶσθαι, 1380 τε] γε), ἄλλας δὲ ἀφήνει εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα (542 τε] δέ, 775 + Ἄρει + φονίωι] ἔριδι φονίωι). Ἐνίοτε ὁμοῦ ὁμολογεῖ ὅτι δὲν δύναται νὰ προβῆ εἰς διόρθωσιν, λόγῳ ἀνυπερβλήτων δυσκολιῶν προκυπτουσῶν ἐκ τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου, ὡς ἔχει σήμερον, ἀναγκάζεται δὲ νὰ θέσῃ σταυροὺς (crucis) (105, 107, 151, 282-284, 290-291).

Ἐφαρμόζων ὁ Günther αὐστηρὰν κριτικὴν μέθοδον, δειγμάτων τῆς ὁποίας παρετέθησαν, ἐπέτυχε νὰ δώσῃ κείμενον ἀπικριβωμένον μᾶλλον παρὰ νέον. Φειδωλὸς εἰς νέας εἰκασίας, ἀπέφυγε νὰ συσσωρεύσῃ καὶ ἄλλας προτάσεις εἰς τὰς ἤδη διατυπωθείσας, στηριχθεὶς εἰς τὴν λεπτομερειακὴν καὶ αὐστηρὰν ἐπεξεργασίαν τῆς παραδόσεως, ἀμέσου καὶ ἐμμέσου. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι θετικόν: ἡ ἔρευνα διαθέτει πλέον μίαν κριτικὴν ἔκδοσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡμπορεῖ νὰ στηρίξῃ καὶ τὰς πλέον ἀπαιτητικὰς γλωσσικὰς ἢ ἑρμηνευτικὰς προσεγγίσεις τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου τραγικοῦ.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Γ. ΖΩΡΑΣ

Photii Epistulae et Amphilochia. Vol. VI fas. I (Amphilochiorum pars tertia), καὶ Vol. VI, 2 Indices, recensuit L. G. Westerink, Teubner Leipzig 1987, σελ. V + 138, Τιμὴ 98 DM, καὶ 1988, τιμὴ 45,50 DM.

Μὲ τὸν τόμον VI, I τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου ἄγει αἰσίως εἰς πέρας ὁ καθηγητὴς Westerink τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν διὰ τοῦ Οἴκου Teubner, ὑπολειπομένων μόνον τῶν πινάκων διὰ τὸν προσεχῆ ἡμίτομον VI, 2. Τῆς ἐπιμελημένης αὐτῆς ἐκδόσεως τὰς ἀρετὰς ἔχομεν ἤδη διαπιστώσει καὶ ἔχομεν ἐκθέσει κατὰ τὰς ἐν τῷ «Πλάτωνι» ἐπισκοπήσεις τοῦ τόμου I τοῦ Φωτίου ἐν Πλάτωνος τόμῳ 36 (1984) σελ. 127-130, τοῦ II ἐν τ. 37 (1985) σελ. 241-243, τοῦ III ἐν τ. 38 (1986) σελ. 195-198